

**Gaziantep Üniversitesi AYINTÂB
Araştırmaları Dergisi**

**Gaziantep University Journal
of AYINTÂB Studies**

e-ISSN: 2667-6257

Makale Adı: Yenişehirli Avnî Bey'in Bî-Haber Redifli Gazellerinin "Vahdet-i Vücut" Bağlamında Değerlendirilmesi

Article Name: Evaluation Of Yenişehirli Avnî Bey's Ghazals With Bî-haber In The Context Of "Vahdet-i Vücut"

Yazar Adı: Başak DERİN

Yazar Kurumu: Mersin Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Mezunu

Yazar E-Mail: basakderin2@gmail.com

Orcid ID: 0009-0003-0552-5519

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 03.09.2025

Kabul Tarihi: 21.10.2025

Yayın Tarihi: 31.12.2025

Yayın Yılı: 2025

Yayın Cilt: 8

Yayın Sayı: 2

Sayfa Aralığı: 134-150

Doi: <https://doi.org/10.71353/gunaad.1777750>

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Atıf: Derin, Başak, Yenişehirli Avnî Bey'in Bî-Haber Redifli Gazellerinin "Vahdet-i Vücut" Bağlamında Değerlendirilmesi, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, C.8, S.2, 2025, ss.134-150.

Yenişehirli Avnî Bey'in Bî-Haber Redifli Gazellerinin "Vahdet-i Vücut" Bağlamında Değerlendirilmesi

Öz

Bu çalışmada Yenişehirli Avnî Bey divanında yer alan "bî-haber" redifli üç gazelin tasavvuf terminolojisinde yer alan "vahdet-i vücûd" felsefesi bağlamında incelenmesi konu edilmiştir. XIX. yüzyılın önemli şairlerinden olan Yenişehirli Avnî Bey'in divanında tasavvufi duyuş ve düşünüş tarzında kaleme alınmış pek çok şiire rastlanmaktadır. Tasavvufun temel taşlarından olan vahdet, kesret ilişkisi ve devamında gaflet uykusu gibi kişinin dünyevi zevklere dalıp maneviyatı unutmaya eğilimi durumlar şairler tarafından gözlemlenerek şiirlerde konu edilmiştir, özellikle XIX. yüzyıl şairi Yenişehirli Avnî Bey bu durumu şiirlerine başarıyla yansıtmıştır, çalışmada şairin tasavvufi duyuş ve düşünüş tarzında yazılan şiirlerinin beyitleri üzerinde durulmuştur. Mevlevî tarikatına mensup olan şairin, şiirlerinde tasavvufi söylemlere başvurduğu ve "vahdet-i vücûd" felsefesini ele aldığı görülmektedir. Çalışmada divanda bulunan "bî-haber" ortak redifli üç gazel "vahdet-i vücûd" felsefesi bağlamında değerlendirilmiştir. Yenişehirli Avnî Bey'in tasavvufi duyuş ve düşünüş bağlamında şiirler kaleme aldığı, vahdet-i vücûd felsefesini benimsediği tespit edilmiştir. Çalışmada söz konusu edilen üç gazelin "vahdet-i vücûd" felsefesi bağlamında değerlendirilmesi incelemenin amacını yansıtmaktadır. Çalışmada öncelikle "vahdet-i vücûd" terimi üzerinde durulmuştur. Terimin anlamı detaylı bir şekilde açıklanmış, pek çok tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Daha sonra ise Yenişehirli Avnî Bey'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan inceleme kısmında ise divanda yer alan "bî-haber" redifli gazeller "vahdet-i vücûd" bağlamında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmanın edebî eserlerde tasavvufi bağlamda tespit ve değerlendirmeler yapma hususunda alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Yenişehirli Avnî, Tasavvuf Edebiyatı, Vahdet-i Vücut, Bî-haber

Evaluation Of Yenişehirli Avnî Bey's Ghazals With Bî-haber In The Context Of "Vahdet-i Vücut"

Abstract

This study examines three ghazals with the repeated phrase "bî-haber" from the divan of Yenişehirli Avnî Bey within the context of the philosophy of "vahdet-i vücûd" (unity of being), a term used in Sufi terminology. The divan of Yenişehirli Avnî Bey, a prominent 19th-century poet, features numerous poems written in a Sufi way of feeling and thinking. The cornerstones of Sufism are unity, the relationship between multiplicity, and the subsequent sleep of heedlessness, where a person becomes immersed in worldly pleasures and forgets the spiritual, and these were observed and discussed in their poems. The 19th-century poet Yenişehirli Avnî Bey, in particular, successfully reflected this phenomenon in his poetry. This study focuses on couplets from his poems written in a Sufi way of feeling and thinking. A member of the Mevlevî order, the poet appears to have employed Sufi discourses in his poems and addressed the philosophy of "vahdet-i vücûd." This study evaluates three ghazals with the common rhyme "bî-haber" found in the Divan within the context of the philosophy of "vahdet-i vücûd." It has been determined that Yenişehirli Avnî Bey wrote poems within the context of Sufi perception and thought and embraced the philosophy of vahdet-i vücûd. The evaluation of these three ghazals within the context of the philosophy of "vahdet-i vücûd" reflects the purpose of this study. This study primarily focuses on the term "vahdet-i vücûd." The meaning of the term is explained in detail, and numerous observations and evaluations are made. Then, information is provided about the life, literary personality, and works of Yenişehirli Avnî Bey. In the analysis section, which forms the basis of the study, the ghazals with the rhyming "bî-haber" in the Divan are evaluated within the context of "vahdet-i vücûd." Consequently, it is believed that this study will contribute to the field in terms of identifying and evaluating literary works within a Sufi context.

Keywords: Classical Turkish Literature, Yenişehirli Avnî, Sufi Literature, Vahdet-i Vücut, Bî-haber

Extended Abstract

This study is based on Sufi literature, a field of study within classical Turkish literature. The study is grounded in Sufi literature and explores the literary reflections of Sufi terminology within it. The study focuses particularly on the philosophy of unity of being, a cornerstone of Sufi literature. The word Sufism means not giving importance to material things but turning to spirituality, purity of heart, staying away from evil and bad thoughts, fulfilling the commands and prohibitions of Allah while being busy with worldly affairs, serving Allah, controlling the desires of the soul, educating it with good morals. The unity and uniqueness of God, one of the fundamental themes of Sufism, has been handled and treated as an inseparable whole by Sufi poets and poets who adopted divine love and made it the focal point of their poetry, in the context of tawhid, wahdat and wahdat-i wujut. Many Divan poets wrote poems influenced by Sufism. They expressed their Sufi ways of thinking and feeling through poetry. This approach is particularly common among poets of the Mevlevi order. They convey the Mevlevi order and its requirements to the reader through poetry. The divan we utilize in our study belongs to the 19th-century poet Avni Bey of Yenişehir.

I have examined Avni Bey's divan in detail, and I have identified ghazals that can be interpreted based on Sufi discourses that align with the theme of unity of being, which is the subject of this study. The author of the divan that forms the basis of this study, Avni Bey of Yenişehir, was a member of the Mevlevi order. This stemmed from his interest in Sufi poetry. The poet reflects Mevlevi feelings and thoughts in his poems. 19th-century poets are the last remaining forces of Divan poetry. It is a poetry that teeters between the religious and the human, between old and new poetry. The poets successfully addressed this contradictory environment in their poems. Yenişehirli Avni Bey is one of the most important poets of the 19th century, successfully incorporating Sufi discourses, intricate phrases, and symbolic narratives into his poetry. Although Yenişehirli Avni Bey was a 19th-century poet, the influence of the sebk-i hindi movement is evident in his poetry. Naturally, the poet we are discussing is a member of the Mevlevi order, but he also carries traces of the Sebk-i Hindi movement. This allows Avni Bey of Yenişehir to masterfully utilize Sufism in his poetry. This allows him to create complex and profound meanings and layers of meaning in his treatment of Sufism. Thanks to these layers of meaning he creates, his poems can be interpreted in two ways. When first read, they may be perceived as human poetry, but when read more carefully, paying attention to subtexts, the true meaning emerges. The poet has meticulously incorporated Sufism into his poetry like pearls placed inside an oyster.

This study examines three ghazals with the repeated phrase "bî-haber" from the divan of Yenişehirli Avnî Bey within the context of the philosophy of "vahdet-i vücûd" (unity of being), a term used in Sufi terminology. The divan of Yenişehirli Avnî Bey, a prominent 19th-century poet, features numerous poems written in a Sufi way of feeling and thinking. The cornerstones of Sufism are unity, the relationship between multiplicity, and the subsequent sleep of heedlessness, where a person becomes immersed in worldly pleasures and forgets the spiritual, and these were observed and discussed in their poems. The 19th-century poet Yenişehirli Avnî Bey, in particular, successfully reflected this phenomenon in his poetry. This study focuses on couplets from his poems written in a Sufi way of feeling and thinking. A member of the Mevlevi order, the poet appears to have employed Sufi discourses in his poems and addressed the philosophy of "vahdet-i vücûd." This study evaluates three ghazals with the common rhyme "bî-haber" found in the Divan within the context of the philosophy of "vahdet-i vücûd." It has been determined that Yenişehirli Avni Bey wrote poems within the context of Sufi perception and thought and embraced the philosophy of vahdet-i vücûd. The evaluation of these three ghazals within the context of the philosophy of "vahdet-i vücûd" reflects the purpose of this study. This study primarily focuses on the term "vahdet-i vücûd." The meaning of the term is explained in detail, and numerous observations and evaluations are made. Then, information is provided about the life, literary personality, and works of Yenişehirli Avnî Bey. In the analysis section, which forms the basis of the study, the ghazals with the rhyming "bî-haber" in the Divan are evaluated within the context of "vahdet-i vücûd." Consequently, it is believed that this study will contribute to the field in terms of identifying and evaluating literary works within a Sufi context.

Giriş:

Tasavvuf kelimesi, maddiyata önem vermeyip maneviyata yönelme, kalp temizliği, kötülükten ve kötü düşüncelerden uzak durma, dünya işleriyle meşgul olurken bir yandan da Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirme, Allah'a kulluk etme, nefsin isteklerini kontrol edebilme, onu güzel ahlâkla terbiye etme¹ şeklinde yorumlanmaktadır.

Tasavvuf düşüncesinin temelini ilahi sevgi oluşturmaktadır. Dünyada var olan kullar Allah'a karşı sevgi ve saygı beslerler Allah da kullarına karşı sevgi duyar. Tasavvuf ilahi sevgi ve ilahi aşk temeline dayandırılmaktadır. "Tasavvuf düşüncesinin temeli her ne kadar ilahi aşktan geçiyor olsa da aynı zamanda Allah korkusu, Allah'a duyulan aşktan çekinmeyle iç içedir ve bu iki olgu birbirini tamamlamaktadır²".

Tasavvufun temelinde Allah sevgisinin yattığı bilinmektedir. Allah'a yani sevgiliye ulaşmak için sâlik belli yollardan geçer, mürşitlerden eğitimler alır. Bu süreçte Allah ile manevi bir yakınlık kurmayı öğrenir, kalbini tüm kötülöklere kapatır, maneviyata ve ilahi sevgiye yönelir. Tasavvuf alanında yola yeni çıkanlara verilen olan bu eğitimin sonunda kişiler madde ve maneviyat arasındaki ayrımın farkına varırlar. Söz konusu yolda sâlik insanın yaşamında yer alan maddi zevklerden, nefsin arzularından, dünya işlerinin kargaşasından ve makam hırsından uzaklaşmayı öğrenir.

Tasavvuf dünya işlerinden elini eteğini çekip Allah ile bir olma, Allah yolunda olma olarak ifade edilir. Tasavvuf, vahdet-i vücüt düşüncesinde yer alan fenâfillâh mertebesine ulaşma yolculuğunda olduğu gibi "Allah'ın sendeki seni öldürüp kendisiyle bir olması³" olarak değerlendirilir. Bu bağlamda tasavvuf kendi benliğini Allah'a ulaşma yolunda yok etme, kendi heves ve arzularını yok sayma, dünya işlerinden elini çekme, maddi âlemden manevî âleme yönelme olarak ifade edilebilir.

Divan edebiyatında ele alınan tasavvufta, İranlı şairlerin etkisi görölmektedir. Hakim Senaî ve Feridüddin Attar gibi şairlerin şiirlerinde konu edindikleri tasavvuf daha çok bilgilendirici, açık ve zühdi bir anlayışı yansıtmaktayken Mahmud-ı Şebüsterî, Selman-ı Savecî ve Hafız-ı Şirazî gibi şairlerin şiirlerinde ise tasavvuf sembol ve mecazlı anlatımlara dayalı, canlı, derin ve ahenk içeren bir anlatımı benimsemektedir⁴. Tasavvufun ilk olarak şiirlere ele alındığı zamanlarda daha çok didaktik öğreti göz önünde bulundurulmaktadır. Ancak zamanla bu açık ve sırf öğüt vermeye dayalı tasavvufi öğreti yerini tam tersi bir anlayışa bırakmıştır.

Tasavvuf, divan şiirinde sembolik anlatıma dayalıdır. Şairler tasavvufu şiirlerinde maddi âlemden var olan eşyaları, mekanları, kişileri mecazi anlamla gizli, derin ve girift anlamlar oluşturarak şiire estetik bir zevk kazandırmışlardır.

Divan şiirinde mutasavvıf şairler, şiirlerinde ilahi aşkı işlerken tıpkı beşeri bir aşkı anlatıyormuş gibi tasvirlerde bulunurlar. Divan şiirinde âşığın nihai amacı sevgiliye ulaşmak, onu görmek, ona yakın olmaktır. Âşık sevgiliye olan aşkıandan, ona kavuşma arzusundan bitkin,

¹ Öngören, Reşat (2011), "Tasavvuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 119-126, s.119.

² Öngören, Reşat (2011), "Tasavvuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 119-126, s.120.

³ Öngören, Reşat (2011), "Tasavvuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 119-126, s.121.

⁴ Üstüner, Kaplan (2008) "XIV. ve XV. Yüzyıl Divanlarında Tasavvuf", *Icanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi'nde Sunulan Bildirinin Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Şekli*, (10-15 Eylül 2008, Ankara), Ankara: Harran Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 271-294, s. 275.

yorgun, güçsüz ve zayıf düşer. Divan şiirindeki âşğın sevgiliye ulaşma yolundaki çektiği sıkıntılar, zorluklar ile vahdet-i vücûd düşüncesinde sâlikin ilahi aşka ulaşma yolundaki seyr-i sülûk yolculuğu birbirine benzemektedir.

Her iki anlatımda da esas olan ilahi – beşeri sevgiliye ulaşmak, bu kavuşma yolunda kendinden geçmek, kendi benliğini yok saymaktır ancak tek fark vahdet-i vücûd düşüncesinde sâlik’in kendi benliğini Allah’a kavuşma yolunda yok sayarak asıl özüne kavuşmak istemesidir.

Divan şiirinde şairler, ilahi aşkı anlatırken tıpkı beşeri aşkta sevgiliyi anlatırken kullanmış oldukları sevgili, büt, nigâr, sanem, âfitâb, mâh, meh-pâre, meh-tâb gibi kalıp mazmunlardan faydalanmaktadırlar.

Divan şairleri tasavvufu şiirlerinde alegorik, sembolik bir anlatımla ince, derin ve mecazi bir anlatımı ele almaktadır. Tasavvufi duyuş ve düşünüş tarzında kaleme alınan şiirler yorumlanırken tasavvuf bilgisine ve terminolojisine hakim olunması istenmektedir. Tasavvufi düşünüşte şiir yazar şairlerin dili daha ağır, sanatlı ve ağıdalı olarak ifade edilmektedir, estetik zevk şiirde daha ön plandadır.

Yazıda divan edebiyatında tasavvufi duyuş ve düşünüş tarzını benimseyerek şiir yazar şairlerin, şiirlerinde kullanmış oldukları sembolik anlatımlara örnek teşkil eden kelimelerden birkaçı şu şekildedir; şarap (ilahi sır, aşk), meyhane (tekke), sâkî (şeyh, mürşit), âşık (sâlik).

Vahdet-i Vücûd Nedir?:

Tasavvufun temel konularından biri olan vahdet-i vücûd ile Allah’ın birliği, tekliği konusu ayrılmaz bir bütün olarak mutasavvıf şairler ve ilahi aşkı benimseyerek şiirinin odak noktası haline getiren şairler tarafından tevhiîd, vahdet ve vahdet-i vücûd bağlamlarında ele alınarak işlenmiştir.

Vahdet kelimesi birçok kaynakta benzer tanımlar ile ifade edilmektedir. Genelde Allah’ın birliği, tek ve biricik oluşu üzerindeki anlatımları kapsayan bir terimdir. Vahdet kelimesiyle sûfilerin tevhiîd inancı arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Zira tevhiîd kelimesi vahdet kelimesinin kökünden türemektedir. Tevhiîd kelimesi de birçok kaynakta olduğu gibi vahdet kelimesiyle benzer anlamlara sahiptir. Tevhiîd, tıpkı vahdette olduğu gibi Allah’ın bir ve tek oluşu olarak ifade edilir.

Vahdet-i vücûd ise Allah’ın bir ve tek oluşu anlamına gelen “vahdet” kelimesi ile varlık anlamında kullanılan “vücûd” kelimesinin birleşiminden meydana gelir, terim Allah’ın varlığının birliği ve tekliği olarak ifade edilir. Vahdet-i vücûd teriminin ortaya çıkmasıyla birlikte pek çok âlim bu düşünce hakkında kendi görüşlerini ileri sürerek vahdet-i vücûd felsefesini kendilerine göre yorumlamışlardır.

Vahdet kelimesi; “yalnızlık, teklik, birlik, Allah’a ulaşma” anlamlarında kullanılan bir kavramdır⁵. “Bir ve tek olmak, tek kalmak anlamındaki “vahd” kökünden masdar olup “birlik, teklik” anlamında çokluğun karşıtıdır⁶”. Türkçe sözlükte ise şu şekilde tanımlanmaktadır “bir olma, tek olma” anlamında “varlığın birliğini”⁷ ifade etmektedir. Mehmet Kanar, “vâhid”

⁵ Devellioğlu, Ferit (2017), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, s.1319.

⁶ Durusoy, Ali (2012). “Vahdet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 430-431, s.430.

⁷ Güncel Türkçe Sözlük, (t.y.), “Vahdet”, Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 16.04.2025

olarak kelimenin anlamını şu şekilde ifade etmiştir “bir, tek, biricik⁸”. “Allah’ın birliği, kesretin zıttı” Allah’ın tek oluşunu ve çokluktan uzak olmayı temsil etmektedir. “Bütün yaratılanların varlığında Allah’ın isim ve sıfatlarının var olduğu görüşüne dayanan bir çeşit tasavvuf yoludur⁹”. Sözlüklerde “bir kılmak, birlemek, Allah’ı tasavvur ve tahayyül olunan şeylerin hepsinden birlemek” anlamlarında kullanılan “tevhid” kelimesi “vahdet” kelimesi ile ortak kökten “v, h, d” türemiştir¹⁰. Tasavvufi anlamda “vahdet” kelimesi “Bütün yaratılanlarda kendisinden başka bir varlık mevcut olan Allah’ın varlığının bir ve tek oluşu¹¹” Yaratılmış olan tüm varlıklarda kendisinden bir iz bulunduğu anlamı çıkarılmaktadır. Tasavvufi anlamda bireyin Allah ile bir bütün oluşu kendi içinde özünü bulma yolculuğu olarak açıklanmaktadır.

Vahdet, biricik ve tek anlamında kullanılmaktadır. Allah’a kavuşma, Allah ile bütün olma, kendi varlığını Allah’ın varlığına dayandırma, onun varlığı ile ilişkilendirme esasına dayanmaktadır. Vahdet, kesretin karşıtıdır, vahdet teklik – kesret çokluktur. Vahdet açmamış gonca iken kesret yaprakları açılmış güldür. Vahdet Allah’tır, kesret ise Allah dışındaki her şeyi kapsamaktadır.

İslam düşüncesinin temeli Allah’ın bir ve tek oluşunu kabul etmekten geçmektedir. Tasavvufi anlamda Allah’ın birliği, Allah ile insanı bir bütün olarak kabul etme esasına dayandırılmaktadır. Vahdet-i vücûd felsefesinde Allah’ın yaratmış olduğu her varlık Allahtan bir parça taşımaktadır. Bazı kaynaklarda konu şu şekilde de ifade edilmektedir; evrende var olan her şey Allah’ın birer yansıması olarak kabul edilmektedir.

Vahdet ve vücûd kelimelerinin birleşiminden oluşan “vahdet-i vücûd” terimi “varlığın birliği, bütünlüğü ve tek oluşu” şeklinde açıklanmaktadır. Bazı kaynaklarda “vahdet-i vücûd” kullanımının yerine “ahadiyyet veya vahdâniyet” kelimeleri kullanılmaktadır. Vahdet-i vücûd düşüncesinin tasavvufi yorumu şu şekilde ifade edilmektedir “varlığın gerçekliği ancak seyr-i sülûk yoluyla beşerilikten tam anlamıyla uzaklaşıldığında anlaşılabilir¹²”. Bu yolun temelinde sâlikin nihai amacının varlık kavramının anlamına ulaşmak olduğu belirtilmektedir devamında bu amaca ulaşmanın fenâ makamından geçtiği de ifade edilmektedir. Fenâ makamı; sâlikin kişiliğinden, arzularından, zevklerinden, iradesinden sıyrılarak benliğini Allah’ın mevcudiyetinde, varlığında yok etmesidir. Allah’a ulaşma yolunda kendini yok sayarak özünü ortaya çıkarma, özüyle bir olma olarak da ifade edilebilir. Allah ulaşma yolunda kendi benliğinden sıyrılarak derinlerde gizlenmiş olan özü, cevheri ortaya çıkararak bir bütün olmaktır.

Varlığın birliği, tekliği düşüncesi ortaya çıkmış olduğu ilk andan itibaren tasavvufun en dikkat çeken konularından biri olmuştur. Vahdet-i vücûd hakkında sayısız araştırmalar yapılmıştır özellikle de araştırmacılar tarafından “vahdet-i vücûd” teriminin ilk olarak ne zaman ve kim tarafından kullanıldığı sorusu üzerinde uzun yıllar durulmuş olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Yapılmış olan araştırmalar neticesinde terimin İbnü’l-Arabî tarafından kullanılmadığı ileri sürülmektedir. Konuyla ilgili bir diğer görüş ise “vahdet-i vücûd” terimini İbnü’l-Arabî’nin varlık ve Allah üzerine konumlandırırmış olduğu düşüncelerini açıklamak için İbnü’l-Arabî’nin yolundan gidenler tarafından ilk olarak kullanılmış olduğu bilgisine

⁸ Kanar, Mehmet (2019), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Say Yayınları, s.943.

⁹ Pala, İskender (2020), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, s.943.

¹⁰ Canım, Rıdvan, (2020), *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yayınları, s.399.

¹¹ Kubbealtı Lûgati, (t.y.), “Vahdet” <https://lugatim.com> Erişim Tarihi: 15.04.2025.

¹² Demirli, Ekrem (2012), “Vahdet-i Vücûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 431-435, s.431.

ulaşılmaktadır¹³.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin "Varlık birdir, o Hakk'ın varlığıdır¹⁴" cümlesi vahdet-i vücûd felsefesinin özünü temsil etmektedir. İbnü'l-Arabî'nin ortaya koymuş olduğu düşünce şimdiye kadar vahdet-i vücûd düşüncesi hakkında yazılmış olan kaynakların temelini oluşturmaktadır. İbnü'l-Arabî düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır "vücûd, Hakkın vücududur" yani varlık Allah'ın varlığıdır, Allah'a aittir şeklinde yorumlarken Sadreddin Konevî aynı düşüncüyü "kendisinde hiçbir ihtilâf bulunmayan varlık Hak'tır¹⁵" şeklinde ifade etmektedir. Konevî'nin düşüncesinde, varlığın Allah olduğu fikri yatmaktadır. Bu iki isimden sonra gelenler aynı fikirleri kabul edip kendilerine göre yorumlamışlardır.

Molla Fenârî Konevî "Hak kendisinde ihtilâf bulunmayan vücûddur" ifadesini şu şekilde açıklamaktadır Allah'a varlık denilmesinin zorunluluğu üzerinde durmuştur. Varlık Allah'ın bizzat kendisidir, fikri "Allah'ın latif ve gayri mürettep oluşuna dayanmaktadır¹⁶".

Dönemin âlimleri tarafından belli başlı görüşler ileri sürülmüş bunun üzerine açıklamalar yapılmıştır. Dönemin ileri gelenlerinin yolundan gidenler, onların takipçileri olarak isimlendirilen bir grup insan "vahdet-i vücûd" felsefesini ortaya konulan fikrin meali anlamında ortaya atmıştır. Dönemin ileri gelen düşünürlerinin ortaya koymuş oldukları önermeleri, açıklayarak anlatmak için "vahdet-i vücûd" yani Allah'ın birliği, tekliği terimini kullanmışlardır. Klasik Türk edebiyatı araştırmacıları tarafından yapılmış olan çalışmalarda "vahdet-i vücûd" düşüncesinin mutasavvıfların, tevhit inancıyla ilişkilendirildiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Bazı çalışmalarda vahdet-i vücûd düşüncesi bir ekol veya okul olarak da anlatılmaktadır. Özellikle bu düşüncüyü vahdet-i vücûd okulu olarak kabul edip dünya görüşüyle yorumlayanlar iki temel inancıya sahip olarak anlatılmaktadır. Bu anlatılan inanışların ilki evrenin varoluşsal bir gerçeklik taşımadığı ve tamamen hayal ürünü olduğu görüşüdür.

İbnü'l-Arabî'nin ortaya katmış olduğu görüşte âlem olarak tarif edilen şeyin Tanrı dışındaki her şeyi kapsayan alan olarak tarif edilmektedir. "Âlem ya da evren içinde yaşanan dünyayı ve gerçek anlamda yaratmayı ve yaratılmış olan her şeyi kapsayan anlamını ihtiva etmektedir¹⁷". Aslında âlem olarak anlatılmak istenen Allah tarafından yaratılan her şeyin içinde var olduğu yer, kâinattır. Âlem tasavvufta "masivallah" olarak da ifade edilir bu terim vahdetin, tevhidin karşıtıdır. Masiva çokluk âlemidir, orada kargaşa ve kaos vardır ancak tevhit tekliktir burada kargaşa ve kaosa yer yoktur.

İbnü'l-Arabî'nin görüşüne göre, "Allah her zaman bir yaratma durumundadır ve bu eylemi dolayısıyla mevcudat, yokluktan varlığa çıkar. Allah'ın kendilerindeki görünüşleriyle varlık elbisesi giyip var olurlar¹⁸". Aslında bu görüş "tek mutlak varlığın Allah olduğunu ondan

¹³ Demirli, Ekrem (2012), "Vahdet-i Vücûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 431-435, s.432.

¹⁴ Demirli, Ekrem (2012), "Vahdet-i Vücûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 431-435, s.431.

¹⁵ Demirli, Ekrem (2012), "Vahdet-i Vücûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 431-435, s.432.

¹⁶ Demirli, Ekrem (2012), "Vahdet-i Vücûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 431-435, s.432.

¹⁷ Kara, Yusuf Bilal (2022), *Osmanlı Dönemi Popüler Tasavvuf Eserlerinde Vahdet-i Vücûd*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.62.

¹⁸ Suad el-Hakîm, (2004), *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s.641-649.

başka bir varlığın olmadığını ifade etmekte¹⁹”. Bütün yaratılmış olanlar Allah’ın yani bir ve tek olan mutlağın görünümünün birer yansımasıdır, gerçekte Allah’tan başka bir varlık yoktur âlem ve içerisinde var olan her şey onun birer tecellisidir.

Yukarıda anlatılmış olan konu uygun bir ayetle şu şekilde örneklendirilebilir “Sizin yaratılmanız da diriltiğiniz de ancak tek bir nefis gibidir. Hakikat, Allah Semî’dir, Basîr’dir²⁰”. Allah tarafından yaratılan ve diriltiilen her şey zatın kendisidir, o her şeyi duyan ve görendir. Allah her yerdedir, yaratılan her şeyde Allah’ın bir parçası vardır. O tüm varlıkların özüdür. Allah tüm yarattıklarına kendinden bir parça bahşetmiştir. Evrende yaratılan her şey Allah’ın birer yansımasıdır. Allah gökyüzünden yaratmış olduğu evrene baktığında tıpkı bir insanın kendisinin aynada seyretmesi gibi yaratılan her varlığı seyrederek. Gökyüzü burada ayna konumundadır, Allah gökyüzünden her baktığında kendi yansımasını yani evrende yaratılan varlıkları görmektedir.

Yenişehirli Avnî Bey:

Divan edebiyatının XIX. yüzyıl şairleri arasında yerini alan Yenişehirli Avnî Bey, klasik Türk edebiyatının son mihenk taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Asıl adının Hüseyin Avnî olduğu halde Yenişehirli Avnî olarak tanındığını kaynaklar aktarmaktadır. Avnî Bey, “tahminen 1826-1827’de bugün Yunanistan sınırları içinde kalmış olan Yenişehir’de (Larisse) doğmuş, 1883’te İstanbul’da vefat etmiştir²¹”. Yenişehirli Avnî Bey’in hayatı hakkında yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde eğitim hayatına dair bilgi yer almamaktadır. Yapılan araştırmalarda Avnî Bey’in birçok devlet vazifelerinde görevlendirildiği ve sıkıntılar içerisinde geçen bir hayatının olduğu aktarılmaktadır.

Yenişehirli Avnî Bey’in yaşamında şiir merkezli bir çevreye sahip olduğu ve bu çevrede yetişmesinin sanatına katkıda bulunduğu ifade edilmektedir²². Kaynaklarda Yenişehirli Avnî Bey’in “Arapça, Farsça ve Rumca’yı çok iyi bildiği²³” ifade edilmekteyken aynı zamanda hadis, tefsir gibi daha birçok İslami ilimlerde de iyi derece bilgi birikimine sahip olduğu ifade edilmektedir.

Yenişehirli Avnî Bey çeşitli memurluklarda çalışmış olsa da geçim sıkıntısı çekmiştir. Hayatı neredeyse zorluklar ve sıkıntılar üzerine kurulmuştur. Turan, Yenişehirli Avnî Bey’in hayatını şu şekilde özetlemektedir “Yaşamında birçok sıkıntı ve üzüntü yaşamış biri olmasının yanında bir de geçim kaygısı çekmektedir. Bu zorlukların yanında ilk eşi Emine Hanım’ı kaybeder, daha onun üzüntüsünü atamadan oğlu Hüsamettin’i de kaybeden Avnî Bey psikolojik yıkım yaşar ve kendisini içkiye verir²⁴”.

¹⁹ Cebecioğlu, Ethem (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Anka Yayınevi, s.683.

²⁰ Beki, Melahat (2023), “Vahdet-i Vücut’a Kaynaklık Eden Ayetler”. *International Journal of Social Sciences*, 7/2, 309-327, 316.

²¹ Çavuşoğlu, Mehmet (1991). “Yenişehirli Avnî Bey”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 123-124, s.123.

²² Turan, Lokman (1998), *Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin)- Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.21.

²³ Turan, Lokman (1998), *Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin)- Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.23.

²⁴ Turan, Lokman (1998), *Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin)- Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.27-28.

Kaynaklarda Yenişehirli Avnî Bey, Mevlevî tarikatına bağlı bir şair olarak ifade edilmektedir. Çavuşoğlu, “şairin şiirlerinde tasavvufi söylemlerin ve vahdet-i vücud felsefesinin yoğun bir şekilde varlığı hissedilmektedir²⁵” şeklinde ifade etmiştir. Şairin divanında tasavvufi duyuş ve düşünüş bağlamında kaleme aldığı şiirlere rastlanılmaktadır.

Yenişehirli Avnî Bey’in edebî eserleri şunlardır: “Türkçe Divan – Farsça Divan (Külliyat-ı Avnî adı altında birleşmiştir), Âteş-gede, Mir’ât-ı Cünûn, Âb-nâme, Nihân-ı Kaza, Mesnevî Tercümesi, IstilâhatLugâti ve İntâk (Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 16 Nisan 2025).

Bî-haber Redifli Gazellerin Vahdet-i Vücut Bağlamında İncelenmeleri:

Bu bölümde söz konusu gazeller divandaki sıralarına göre incelenmiştir. Çalışmada Lokman Turan’ın doktora tezinden faydalanılmıştır. Turan’ın çalışmasında gazeliyât bölümünde yer alan gazeller numaralarına göre tezde yer alan sıralama düzeninde ele alınmıştır. Çalışmada söz konusu edilen bî-haber redifli gazel 46 numaralı gazeldir.

“Bî-Haber” Redifli 46. Sırada Yer Alan Gazelin İncelemesi:

Turanın çalışmasında 709 - 710. sayfalarda yer alan “bî-haber” redifli 46. gazel 5 beyitten oluşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu gazelin vahdet-i vücûd çerçevesinde değerlendirilmesi yapılmıştır.

Mir’âtüñ oldı cân dil-i mahcûb bî-haber

Yûsuf la toldı külbesi Ya’kûp bî-haber [G. 46/1]

Ruhum senin aynan oldı (ama) mahcup gönül habersiz. Ya’kûp’un kulübesi Yûsuf ile doldu Ya’kuûp habersiz.

Vahdeti vücûd felsefesinde, yaratılan tüm varlıklar Allah’tan birer parça taşımaktadır. Evren Allah’ın yeryüzüne yansıyan görüntüsü konumundadır. Beyitte ruhum senin aynan oldu ama mahcup gönlüm habersiz derken ruhum senden bir parça taşıyor, senin evrene yansıyan görüntün oldu ama gönlüm senin aşkınla yanıp tutuştuğu için bundan habersiz. İkinci mısırda da bu dalgın hal devam etmekte, Ya’kûp’un kulübesine Yûsuf²⁶ geliyor ama Ya’kûp’un bundan haberi olmuyor. Ya’kûp²⁷ kendinden öyle bir geçmiştir ki adeta dünyayı unutacak hale bürünmüştür. Beyitte, Ya’kûp’un istiğrâk halini görmekteyiz.

Dil mahv-ı ‘işve gamzelerüñ kana münhemik

Kâtil el urdu hançere magzûbbî-haber [G. 46/2]

Gönül cilveyi yok eden yan bakış oklarının süngülerine düşkün, katil hançere el vurdu gazaba uğrayan habersiz.

Şair, vahdet-i vücûd felsefesini işlerken aşkı vurgulayarak anlatmayı tercih etmiştir. Gönül, sevgilinin yan bakış oklarının süngülerine âşıktır, katil olan sevgili hançerini

²⁵ Turan, Lokman (1998), *Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin)- Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.31-32.

²⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), “Yûsuf”, 483.

²⁷ Ömer Faruk Harman, “Hz. Ya’kûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/276-277.

kullanmıştır ama gazaba uğrayan âşık bundan habersizdir istiğrâk halindedir. Aynı zamanda vecd hali de görülmektedir, ilahi aşka öyle kapılmıştır ki kendi canından habersizdir. Zulme uğrar ama hissetmez. Sevgiliye kavuşma tutkusuyla kendinden geçmiştir. Vahdet-i vücûd felsefesinde kendi bedenini yok sayarak fenafillâh mertebesine ulaşma yoluna girmektedir.

Lâyık mîdurihâta-i nâr-i mahabbete

Sûz-i derûndan ola mahbûbbî-haber [G. 46/3]

Muhabbet ateşini kuşatmaya layık mıdır? Sevgili gönül içindeki yangından habersizdir.

Vahdet-i vücûd anlayışını paradoksal bir ifadeyle anlatmaktadır. Gönül içinde çıkmış olan muhabbet ateşinden habersiz olduğu söylenilmektedir. Gönül ilahi aşka kavuşma isteği ile yanıp tutuşurken bundan habersiz olduğu söylenilmekte. İlahi aşka öyle dalmıştır ki gönlünde ortaya çıkan sevgi kıvılcımlarından habersiz bir hale bürünmüştür, kendinden geçmiştir. Tasavvufta gönül, Allah'ın evi olarak kabul edilmektedir, gönlün sahibi Allah'tır. İlahi sevgiliye kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan gönlün kendini adadığı kişiden, sahibinden habersiz olması âşığın vecd halini göstermektedir.

Bir yâre aç cigerde ki olsun belâsına

Tedbîr-i ıstıbârdan Eyyüb bî-haber [G. 46/4]

Cigerde bir yara aç ki belasına sabretme tedbirinden Hz. Eyüp habersiz olsun.

Gönlümde öyle bir yara aç ki bu benim felaketim olsun. Gönül, ilahi sevgilinin evidir. Gönülde açılan yara büyük bir felakete neden olsun derken yıkım kastedilmekte, evin yıkılması sevgilinin yurtsuz kalmasına yol açar, sevgili gönülden uzaklaşır. Bu durum, sevgilinin gönülden, yani evinden uzaklaşması demektir ki bu uzaklaşma âşığın dünya işleriyle fazla meşgul olması, maddiyata ve beşeri yönelimlere meyil etmesiyle tetiklenmektedir. Âşık gönlünden uzaklaşan sevgiliden dolayı ilahi aşka kavuşma yolundan sapar ve bu durum onun felaketi olur. Hz. Eyüp²⁸ peygamber sabrıyla bilinirken onun sabırdan habersiz olduğu ifade edilerek çelişki yaratılmıştır. Zira Hz. Eyüp sabrın sembolüdür, kendisiyle bütünleşmiş olan bir durumdan habersiz olması ilahi aşka kavuşma yolculuğunda kutsal olan aşkın büyüüne kapılıp kendinden geçmiştir, vecd halindedir.

Ahvâl-i cezb-i şems-i tecellâyı kim bilür

Dil nâ-be-dîd 'Avnî-i meczûbbî-haber [G. 46/5]

Yansıyan güneşin kendine çekme hallerini kim bilir? Gönül görünmez Tanrı sevgisiyle kendinden geçer Avnî habersizdir.

Evren tanrının yansımasıdır. Güneş=Tanrı, güneş ışınları=Tanrının evrendeki yansımaları/ görüntüleri. Güneş ışınlarının kendine çekme hali derken evrende yaratılan varlıkların her biri Tanrıdan bir parça taşımaktadır ve bu parçalar yaratana geri dönme, bir bütün olma hevesi ve isteği ile var olma yolculuğunu sürdürmektedir. Şair ikinci mısradaki gönlün ilahi aşka kavuşma isteği ile kendinden geçerek vecd haline büründüğünü söyler ancak gönlün sahibi

²⁸ Nurettin Albayrak, "Hz. Eyyüb" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 1995) 12/17.

olan Avnî bu durumdan habersizdir, gaflettedir. Avnî, kendinden geçerek dünyayı unutmuştur istiğrâk halindedir. Gönül, ilahi aşkın sevgisiyle coşup taşmışken Avnî bu coşkuyu hissedemeyecek kadar kendinden geçmiştir.

“Bî-Haber” Redifli 59. Sırada Yer Alan Gazelin İncelemesi

Turanın çalışmasında 718. sayfada yer alan “bî-haber” redifli 59. gazel 7 beyitten oluşmaktadır. Aşağıda gazelin vahdet-i vücûd çerçevesinde değerlendirilmesi yapılmıştır.

Toldı aksûñle vücûdum cân-ı şeydâ bî-haber

Yûsuf-istân oldu Mısır ammâ Züleyhâ bî-haber [G. 59/1]

Varlığım senin yansımanla doldu (ama) aşk ile kendinden geçen ruhum habersizdir. Mısır ülkesi Yûsuf yeri oldu ama Züleyhâ habersizdir.

Varlığının, ilahi sevgilinin yansımasıyla dolduğunu söyleyerek vahdet-i vücûd düşüncesini göstermiştir. Züleyhâ²⁹, Yûsuf’un aşkıyla kendinden öyle bir geçmiştir ki Mısır ülkesi Yûsuf ile doluyor ama istiğrâk halinde olan Züleyhâ bundan habersizdir. İlahi aşk mertebesine ulaşmanın yolu beşeri aşktan geçer. Züleyhâ, Yûsuf aşkıyla yanıp tutuşurken kendinden öyle bir geçmiştir ki ilahi aşka düşmüştür. Züleyhâ’nın vecd ve istiğrâk halleri görülmektedir, ilahi aşka kavuşma yolunda kendinden geçmiştir, dünyayı unutmuştur. Yûsuf aşkı, Allah aşkına dönüşmüştür.

Hatt-ı rûyuñ mahşer-engîzoldı ey mest-i gurûr

Fitne-i âhîr zamânı koptı sen ammâ bî-haber [G. 59/2]

Ey gurur sarhoşu, yüzünün ayva tüyleri toplanma yerini karıştıran oldu. Âhîr zamanın fitnesi koptu amma sen habersizsin.

Şair gurur sarhoşu diyerek sevgiliye seslenir ve yüzünde çıkan ayva tüylerinin ortalığı karıştırdığının söyler. Son zamanın fitnesi koptu ortaya kargaşa çıktı ama vecd halinde olan kendinden geçmiş sen habersizsin. Kıyamet alametleri gerçekleşiyorsa kendinden geçerek dünyayı unutan, ilahi sevgiliye kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan sen öyle dalgın bir halde ki mahşer gününden bile habersizsin. Âşık = sâlik gaflet içerisinde, vecd halindedir. Etrafından olup biten durumlardan habersizdir.

Rütbe-i mi’râc-ı ‘aşkı kimden öğrensün gönül

‘Akl-ı küllmedhûş-ı hayretdür Mesîhâ bî-haber [G. 59/3]

Gönül en yüksek makamın rütbesini kimden öğrensün. Bütün akıl ne yapacağını bilmemeyle dehşete kapılmıştır (ama) Hz. İsa habersizdir.

Gönülde yer alan en yüksek makam söylemi ile vahdet-i vücûd felsefesine atıf yapılmıştır. Hz. İsa’nın bu yüksek makamın rütbesinden habersiz olması çelişkili bir söylemdir. Gönülde yer alan yüksek makamdan kasıt fenâfillâh mertebesidir. Sâlik, Allah yolunda kendi benliğini yok sayar. Fenâfillâh aynı zamanda bir vahdet-i vücûd terimidir, Allah’a kavuşma

²⁹Zehra Öztürk, “Züleyhâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2013) 44/552-553.

yolunda nefsin isteklerini hiçe saymaktır. Hz. İsa³⁰ peygamber nefsinin isteklerini yok saymakta, nefsinin terbiye etmede diğer peygamber gibidir. Akıl istiğrâk halindedir kendinden geçmiştir, Hz İsa peygamberde istiğrâk ve vecd halleri görülmektedir.

Kapladı nûr-i tecellâ-yıcemâlûñ ‘âlemi

Tûr-i vuslatdakelîm-i rûh hâlâ bî-haber [G. 59/4]

Yüz güzelliğinin yansıyan nuru dünyayı kapladı. Tur Dağında, Kelâmullah olan Hz. Mûsâ (bundan)habersizdir.

İlahi sevgilinin yüzünün nurunun yansıması tüm dünyayı kaplamıştır derken vahdet-i vücût söylemi görülmektedir. Tanrı varlığının her bir zerresini evreni yaratırken kullanmıştır, kâinatta var olan her şey tanrının sayesinde. Evren çokluktur, Tanrı birlik. Evrenin çokluğu, Tanrının birliğini yansıtır tıpkı gül gibi. Gül bir bütün olarak tektir ancak içine doğru bakıldığında birçok gül yaprağının birleşiminden meydana gelmektedir, gül teklik iken gül yaprakları çokluktur. Her bir çokluk tekliği oluşturur. Kavuşma dağında (Tur Dağında) Hz. Mûsâ’nın dünyayı kaplayan nurdan habersiz olduğu ifade edilmektedir, Tanrının nurundan meydana gelen varlığın bundan habersiz olduğu söylemi çelişkilidir. Dünyayı kaplayan nur Allahın nurudur, parlaklığıdır evreni aydınlatır. Hz. Mûsâ³¹ ilahi aşka öyle dalmıştır ki kendinden geçmiştir.

Ka’be-i dil öyle mahfîdür ki râzuñdandegül

Kudsiyân gâfil sürûş-ı ‘arş-ı a’lâbî-haber [G. 59/5]

Gönül Kâ’be’si öyle saklıdır ki (ama) gizeminden değil. Dalgın melekler, en yüksek makam meleğinden (Cebrail) habersizdir.

Gönül, Kâ’be’ye benzetilmiştir ve saklı olduğu söylenilmektedir ancak bu saklı durum gizeminden dolayı değil dalgın meleklerin Cebrâil meleğinden habersiz oldukları için gönül Kâ’besini bulamadıklarını ifade etmektedir. Gönül Allah’ın evidir, kutsal kabul edilir. Kâ’be peygamber efendimizin evi olarak kabul edilmektedir, kutsal topraklardır. Gönül Kâ’be’sinin saklı olması ilahi arayışla bulunacağının göstergesidir. Dünyevi heveslerdense nefsi terbiye etmeye, beşeri aşktan ilahi aşka geçerek saklı olan gizemin sırrına erişileceği ifade edilmektedir. Alt söylemde gaflet eleştirisi yapılmaktadır. Melekler gaflet uykusunda oldukları için Cebrâil meleğinden ve gönül Kâ’be’sinden habersiz oldukları söylenilmekte. Melekler vecd halindedir ilahi aşka kavuşma arzusuna o kadar kapılmışlardır ki adeta kendilerinden geçmişlerdir.

Dârû-yı vuslatla da kesb-i ifâkat itmiyor

Derd-i âşıkdan hîred hayrân etibbâbî-haber [G. 59/6]

Âşıkların derdi karşısında akıl şaşkına dönüyor, kavuşmanın dermanı bile bu hastalığa şifa olmuyor. Tabipler de bu dertten habersizdir.

İlahi aşka kavuşmadan habersiz olan gaflet uykusundaki basiretsiz, şaşkın mahlûkla beşeri aşk derdiyle gaflet içinde bulunan şaşkın doktorun da bu ilahi kavuşmadan haberlerinin

³⁰Jacques Waardenburg , “Mesîh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 19/306-309.

³¹ Ömer Faruk Harman, “Hz. Mûsâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2020) 31/207-213.

olmadıkları ifade edilmektedir. Vahdet-i vücûd felsefesinde gaflet uykusundan uyanmak gerekir. Gaflet hali dünya işleri ile fazla meşgul olup en mühim vazifeleri düşünmeyip, Allah' a kavuşma yolundan uzaklaşma içerisinde olmak demektir ve bu durum istenmeyen bir haldir, kaçınmak gerekir. Beyitte beşeri aşka dalan kişinin ilahi aşktan habersiz olduğu ifade edilmektedir. Beşeri aşk yolculuğunun sonu ilahi aşkla taçlandırılmaktadır. Beşeri aşka kapılmış olan doktor ilahi aşk yolculuğunu başlatmıştır. Maddi aşk derdiyle istiğrâk halinde olan gafil doktor ilahi sevgiliye kavuşmadan habersiz olduğu ifade edilmektedir. Maddi aşk derdi manevi aşka dönüşür ve manevi aşkla, sevgiliyle kavuşma yaşanır. Gönülde, Allah ile bir bütün olunur ve ilahi sevgiye kavuşulmuş olunur.

Avniyâ her zerre bu mey-hâne-i îcâdda

Mest-i sırrşûrîde-i vahdetdürammâbî-haber [G. 59/7]

Ey Avnî bu icat edilen meyhanenin her parçasında, tekliğin karmakarışık sırrının sarhoşudur ama habersizdir.

Teklik, birlik vurgusu vahdet-i vücûd felsefesine götürmektedir. İcat edilen, yaratılan meyhanenin her bir parçasında birliğin olması söyleminde meyhane= yaratılan varlık âlemini, kâinatı temsil etmekteyken, birlik=Tanrı'dır. Bu karmaşık sırrın sarhoşunun bu durumdan habersiz olduğu ifadesi çelişkili söylemdir. Yaratılmış olan evrenin = meyhanenin her bir zerrisinde Allah'tan bir iz, bir parça taşıyor olması ve Allah'ın bu izleri görmek için meyhaneyi yaratmış olması vahdet-i vücûd düşüncesinin temelini yansıtmaktadır. Birlik kavramı tevhit inancından gelmektedir. Vahdet kelimesi de birleme, birlik demektir. Beyit "mest, sırr, vahdet, meyhane" gibi tasavvufi manalar içeren kelimelerle desteklenmektedir. Sırrın sarhoşu derken ilahi sırrın, ilahi aşkın sırrından bahsedilmektedir. İlahi aşkın sırrına ulaşmak için ilahi aşk yolculuğuna çıkmak gerekir. Vahdet-i vücûd, ilahi sırta kavuşma yolculuğudur. Kendi benliğini yok sayıp özüne ulaşma, her yaratılan varlıkta olduğu gibi kendisininde Allahtan bir parça taşıması ve bu parçayı özümseyerek ona ulaşma yolculuğudur. Bu ilahi aşka kavuşma haline yanı vecd haline o kadar kapılmıştır ki bu yolun sarhoşu olduğundan habersizdir.

"Bî-Haber" Redifli 62. Sırada Yer Alan Gazelin İncelemesi:

Turanın çalışmasında 720 - 721. sayfalarda yer alan "senden bî-haber" redifli 62. gazel 7 beyitten oluşmaktadır. Aşağıda gazelin vahdet-i vücûd çerçevesinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Kendinden önceki iki gazelin redifinden farklı olarak son gazel "senden habersiz" redifi ile incelemeye örnek teşkil etmektedir.

Hemdem-i ahabâbsınahbâb senden bî-haber

Zerreler ey mihr-i 'âlem-tâb senden bî-haber [G. 62/1]

Dostla arkadaşsın dost senden habersiz. Ey dünyayı aydınlatan güneş en küçük parçalar senden habersizdir.

Dünyayı aydınlatan güneş = Tanrı, en küçük parçalar = yaratılan varlıklar } vahdet-i vücûd söylemi görülmektedir. En küçük parçaların güneşten habersiz olması çelişkili bir söylemdir. Dostla, sevgiliyle arkadaşsın ama sevgili senden habersiz derken, ilahi sevgili kendi yansımasıyla yaratmış olduğu varlıktan habersiz olamaz burada çelişkili bir söylem mevcuttur. İlahi sevgiliyle arkadaşsın ama onun senden haberi yok derken tasavvufi söylem görülmektedir. Güneş ışıyla evrenin her yerini aydınlatır, burada güneş Allah'a benzetilir ve tıpkı Allah'ın nuruyla her yeri aydınlattığı gibi güneş de dünyayı aydınlatır. En küçük parçalar habersiz

derken yaratılan insanlar kastedilmektedir, yaratılmalarına vesile olan ilahi güçten habersiz olmaları gaflet halinde olduklarını istiğrâk içerisinde vecd haline kapıldıklarını göstermektedir.

Pertev-i bîniş sen iken dîde-i bî-h'âbda

Hayretinden dîde-i bî-h'âb senden bî-haber [G. 62/2]

Uykusuz gözde ışığı gören sen iken, şaşkınlığından uykusuz göz senden habersizdir.

Uykusuz gözde ışığı gören sen iken derken Tanrı'dan bahsedilmektedir. İkinci mısradaki şaşkınlığından uykusuz göz senden habersiz derken gaflet uykusunda olan dalgın gözün dünya meşguliyetinden arınıp manevi meşguliyetlerle yönelmesine, Tanrının emir ve yasaklarına uyması istenmektedir.

Kâ'inât esbâb-ı izhâr-ı cemâlündür senün

Ey sebeb-sâz-ı şuhûd esbâb senden bî-haber [G. 62/3]

Senin yüzünün güzelliğinin ortaya çıkma sebepleri kâinattır. Ey görüp sebep bulan sebepler senden habersizdir.

Beyitte, senin yüz güzelliğinin ortaya çıkma sebepleri kâinattır derken vahdet-i vücud söylemi görülmektedir. Kâinat, Tanrının yansımasından ortaya çıkmıştır. Bu sebebe şahit olunan sebeplerin haberinin olmaması çelişkili bir söylemdir. Tanrının yüz güzelliğinin yansımaları yaratılan varlıklardır, bu varlıkların bu yüce güzellikten habersiz olmaları dalgın ve gaflet halinde olmalarına bağlanır. Yaratılanlar kendilerinden geçmiştir, dünyayı dahi tanımakta zorlanmaktadırlar istiğrâk halindedirler.

Tal'atunâyîne-efrûz-ı şeb-i meh-tâb iken

Ey meh-i tâbânşeb-i meh-tâb senden bî-haber [G. 62/3]

Senin yüzün dolunay gecesinin aydınlatıcı aynası iken, Ey parlayan ay dolunay senden habersizdir.

İlahi sevgilinin nuru dolunay gecesinin aydınlatıcı aynası iken etrafına ışık saçan ay, dolunay gecesinden habersizdir. Parlayan ay = Tanrı, dolunay = varlıklar, kâinat, ayna = Tanrının her bir parçasının evrene yansıması } vahdet-i vücud söylemi görülmekte. Yaratılan varlıkların, yaratıcılarından haberlerinin olmaması gaflet halinde olmaları vurgulanmaktadır.

Gerçi sensün sûret-i ma'nâda sırr-i âyine

Ey perî âyine vü sîm-âb senden bî-haber [G. 62/4]

Gerçi mananın görünüşünde aynanın sırrı sensin, Ey peri ayna ve civa (gümüş suyu) senden habersizdir.

Ey peri diyerek ilahi sevgiliye seslenilmektedir. İç yüzün görünüşünde aynanın sırrı sensin derken Tanrıdan, ilahi sevgiliden bahsedilmektedir. Varlığın her bir zerresinden Tanrıdan bir parça bulunmaktadır, görünüşte tanrının yansımasından zerre taşımaktadır } vahdet-i vücud söylemi görülür. İç yüzün görünüşündeki sır, ilahi aşkın sırrıdır. Gönülde saklı olan ilahi aşkın sırrına vahdet-i vücud ile kendi benliğini Allaha ulaşma yolunda yok sayma,

özüne kavuşma yolculuğu ile ortaya çıkarabilmektedir.

Ka’be vü mihrâb dîdârûñla kâ’imken senüñ

Ka’be senden bî-nişân mihrâb senden bî-haber [G. 62/5]

Kâbe ve mihrap senin yüzünle ayakta dururken, Kâbe senden işaretsiz mihrap senden habersiz.

Kâbe ve mihrap ilahi sevgilinin yüzüyle ayakta durmaktayken, Kâbe ve mihrabın ilahi sevgiliden işaretsiz ve habersiz olduğu söylemi çelişkilidir. Şair burada dünya işlerine dalarak maneviyattan uzaklaşmış olmaya vurgu yapmaktadır. Gaflet içinde maneviyattan ve ilahi aşktan uzaklaşmıştır.

Sen kenâr-i Avnî-i bî-tâbda sûret-nümâ

Hayretüñden Avnî-i bî-tâb senden bî-haber [G. 62/6]

Sen, çaresiz Avnî’nin yanında vücuda geldin ancak şaşkınlığından, hayretinden bitkin düşmüş olan Avnî, senden habersizdir.

Çaresiz, dermansız Avnî’nin yanında meydana gelip ondan habersiz olma söylemi çelişkili bir ifadedir. Avnî’den habersiz oluşunu şaşkınlığına, bitkin düşmesine bağlamaktadır. Tanrının parçasından bir iz taşıyan varlığın ondan habersiz olması olası bir durum değildir. Avnî nefesine yenik düşerek dünya işlerine yöneldiği ve maneviyattan uzaklaştığı için ilahi aşktan habersizdir.

Sonuç:

Yenişehirli Avnî Bey, Mevlevî şairlerden etkilenerek edebî söylemlerde bulunmuş, Mevlana’nın eserlerine son derece hâkim olan bir şairdir. Yenişehirli Avnî Bey’in divanında tasavvufi söylemlere rastlanılmıştır. Tasavvufi manaları şiirinin içerisine başarılı bir şekilde yerleştiren şair okuyucuda estetik haz yaratmaktadır. Tasavvufun ince, mecazlı ve sembolik dilini şiirlerinde ustalıkla kullanmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında vahdet ve vahdet-i vücût kelimeleri hakkında yorumlar yapılmıştır devamında tasavvufla ilgili genel bilgilere yer verilmiştir, edebiyatımızda tasavvufun şairlerde bıraktığı etki, tasavvufu şiirlerinde nasıl ve hangi amaçla kullandıkları, hangi şairlerin tasavvufa öncülük ettiği üzerinde kısa ve öz bilgiler sunulmuştur. Daha sonra divan şairlerinin tasavvufu nasıl kullandıkları genel bağlamda ifade edilmiştir. Divan şairlerinin tasavvufu, vahdet-i vücût terimini şiirlerinde ele alırken nasıl bir dil ve üslup benimsedikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Divan şairlerinin ilahi aşkı şiirlerinde anlatırken nasıl bir yol izledikleri, dil ve üsluplarını tasavvuf inancıyla nasıl bağdaştırdıkları hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu bölümde genel anlamda belli başlı konular üzerinde durulmuş ve makalenin ön bilgilendirmesi yapılmıştır.

İkinci bölümde “vahdet” kelimesi üzerinde durulmuştur. Kelimenin sözlük anlamlarına yer verilmiştir. Devamında “vahdet-i vücût” kelimesi üzerinde durulmuştur, çeşitli kaynaklardan kelimenin anlamlarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Yenişehirli Avnî Bey’in hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde Yenişehirli Avnî Bey’in divanında yer alan “bî-haber” redifli üç gazel vahdet-i vücût çerçevesinde değerlendirilmiştir. Avnî Bey’in ortak redifli yazmış olduğu bu üç gazelin tüm beyitleri vahdet-i vücût söylemleri ile doludur. Bu durum, gazelleri makalenin inceleme konusu olarak belirlemede etkin rol oynamaktadır.

Şair, inceleme bölümüne konu olan şiirlerde vahdet-i vücûd düşüncesini temel almıştır. Bu düşünce temelinde şiirlerini kaleme almıştır. Allahın bir ve tek oluşunu, evrendeki her şeyin tanrının birer yansıması olduğu, yaratılan her varlığın Allahtan bir iz, parça taşıdığı konularını şiirlerinde sembolik anlatımlardan yararlanarak ele almıştır. Bu sembolik anlatıma şiir incelemesinde yer verdiğimiz beyitten örnekle açıklayalım: “Dünyayı aydınlatan güneş = Allah; en küçük parçacıklar = yaratılan varlıklar, gökyüzü = ayna konumundadır, Allah’ın yeryüzüne yansıyan görüntülerini yansıtır”.

Şair, yazmış olduğu şiirlerinde “bî-haber” redifini ortak kullanmıştır. Çalışma konumuz olan vahdet-i vücûd konusuyla ilgili olan “habersiz” söylemi şiirlerde tekrar etmektedir. Şairin bu tutumu ironiyi de beraberinde getirmektedir. Vahdet-i vücûd düşüncesini beyitlerde çelişkili söylemlerle ele almıştır. Bunun en güzel örneğini “Kâbe ve mihrap senin yüzüne ayaktayken, Kâbe senden işaretsiz mihrap senden habersiz” beyit’inde görmekteyiz. Allah’ın yüzüne, onun sayesinde ayakta duran bir şeyin var olmasına sebep olan Allah’ı tanımıyor olması, ya da ondan habersiz, onun izini taşıyor olduğunun söylenmesi tutarsızlık oluşturmaktadır. Zira vahdet-i vücûd düşüncesinin temeli zaten her varlığın mutlak varlıktan bir parça ya da iz taşıdığı onun birer yansıması olduğu görüşünü oluşturmaktadır. Şair yazmış olduğu beyitlerinde bu düşünceyi çelişkili anlatımla işlemiştir.

Özellikle şair “bî-haber” redifiyle istiğrâk yani kendinden geçerek dalma, dünyayı unutmaya ve vecid yani ilahi aşka dalıp kendi benliğini yok etme hallerini işlemiştir. Avnî Bey’in şiirlerinde paradoksal söylem mevcuttur. Gaflet mertebeleri ekseninde üç ortak redifli gazel yazan şair Allah’ın bir ve tek oluşunu, yaratılmış olan varlıkların kendisinden bir parça taşıdığını, evreni ve içindeki varlıkları kendisini yansımasını izlemek için yaratmış olduğu düşüncesini gazellerin beyitlerine ustalıkla yerleştirmeyi başarmıştır.

Bu çalışmada, Yenişehirli Avnî Bey divanının gazeller bölümünde yer alan “bî-haber” redifli üç gazel üzerinden edebî bağlamda vahdet-i vücûd çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmaya örnek teşkil eden “bî-haber” redifli gazellerden 46. gazel 5 beyit, 59. gazel 7 beyit ve 62. gazel 7 beyit olmak üzere toplam 19 beyit vahdet-i vücûd bağlamında değerlendirilmiştir. Yenişehirli Avnî Bey’in divanında tasavvufi söylemlere başvurduğu, vahdet-i vücûd düşüncesi ekseninde şiirler kaleme aldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın eski Türk edebiyatı araştırmacılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar:

- Albayrak, Nurettin (1995), “Hz. Eyyüb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 17.
- Beki, Melahat (2023), “Vahdet-i Vücut’a Kaynaklık Eden Ayetler”. *International Journal of Social Sciences*, 7/2, 309-327.
- Canım, Rıdvan, (2020), *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1991). “Yenişehirli Avnî Bey”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 123-124.
- Cebecioğlu, Ethem (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Anka Yayınevi.
- Devellioğlu, Ferit (2017), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Demirli, Ekrem (2012), “Vahdet-i Vücûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 431-435.

- Durusoy, Ali (2012). “Vahdet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 430-431.
- Harman, Ömer Faruk (2013),“Hz. Ya’kûb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 276-277.
- Harman, Ömer Faruk (2020),“Hz. Mûsâ”,*TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 207-213.
- Kanar, Mehmet (2019), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Say Yayınları.
- Kara, Yusuf Bilal (2022),*Osmanlı Dönemi Popüler Tasavvuf Eserlerinde Vahdet-i Vücûd*,Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngören, Reşat (2011),“Tasavvuf”,*TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 119-126.
- Öztürk, Zehra (2013), “Züleyhâ”,*TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 552-553.
- Pala, İskender (2020), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Suad el-Hakîm, (2004), *İbnü’l-Arabi Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Turan, Lokman (1998), *Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin)- Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Lokman (2013),Avnî Yenişehirli, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (t.y.),“Vahdet”,<https://sozluk.gov.tr/> adresinden 16 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Üstüner, Kaplan (2008)“XIV. ve XV. Yüzyıl Divanlarında Tasavvuf”, *Icanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi’nde Sunulan Bildirinin Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Şekli*, (10-15 Eylül 2008, Ankara),Ankara: Harran Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 271-294.
- Waardenburg, Jacques (2004),“Mesîh”,*TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 306-309.

İnternet Kaynakları:

- Kubbealtı Lûgati, (t.y.),“Vahdet” <https://lugatim.com> Erişim Tarihi: 15.04.2025.
- Güncel Türkçe Sözlük, (t.y.), "Vahdet", Türk Dil Kurumu Yayınları, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 16.04.2025